

DIMENZIÓK 2.
2018. május 10–11.

KET

Kultúrák és etnikumok találkozása

Budapest, 2019

A kötet a **Dimenziók 2. Kultúrák és etnikumok találkozása** konferencián
(ELTE BTK Szekfű Gyula Könyvtár, 2018. május 10–11.)
elhangzott előadások szerkesztett változatát tartalmazza

A konferenciát szervezte:
ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék •
ELTE TTK FFI Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék

A megjelenést a

támogatta

Szerkesztők

Lendvai Timár Edit • Berta Erika • Lehoczki Zsuzsanna • Pravetz Beáta

Olvasó- és technikai szerkesztő
Bertók Krisztina

Borítóterv
auri grafika

Dimenziók logóterv

Szalontai Edit Mariann • Szalontai Emese Zita

ISBN 978-963-9987-42-5

© szerzők

© Martin Opitz Kiadó

Kiadja: Martin Opitz Kiadó

www.martinopitz.hu

Felelős vezető: dr. Tóth Csaba

Nyomdai munkák: Pauker Nyomdaipari Kft..

Felelős vezető: Vértes Gábor

TARTALOM

- 7 ELŐSZÓ (Győri Róbert)
- 9 GYURIS Ferenc • Az európai műveltség gyűréi: egy revíziós térkép és észak-amerikai előzményei
- 25 DEMETER Gábor • A politikai érdekek hatása az iszlámról és a Török Birodalomról alkotott képre a XIX. században
- 35 BERKI Márton • A „kultúra” fogalmának változó értelmezése az angolszász kulturális földrajzban
- 45 JANCSÓ Katalin • Fehér, vörös, sárga és fekete. Bánó Jenő és a soketnikumú Amerika. Faji sokszínűség a XIX. századi Latin-Amerikában
- 55 BITTERA Éva • „Homonnáról legjobban a farkasokra, a csehekre és az orchideákra emlékszem”. Idegen nemzetiségű helyi lakosok és megszálló katonák az első világháború utáni években, női arisztokrata szerzők műveiben
- 67 KÖKÉNY Andrea • Kultúrák és etnikumok találkozása. Mary Austin Holley írásai Texasról
- 77 Aleksandra KOŁODZIEJCZYK • A hegyek motívuma a romantika irodalmában. Seweryn Goszczyński és Petőfi Sándor útirajzai
- 85 KISS Gy. Csaba • Magyar képek Fiuméről XIX. századi útirajzokban
- 93 FARKAS György • „Elfelelt erdőségek” elmosódó ösvényein. „Új” közelítések keresése az etnikai földrajz alapfogalmainak tisztázásához
- 107 LENDVAI TIMÁR Edit • Mentális határok a térben – a különbség diskurzusai történeti perspektívából
- 121 HOLLÓ Szilvia Andrea • Festmény, sötét ecsetvonásokkal
- 129 BERTA Erika • „A többi nemzet Magyarországon”
- 137 ZATYKÓ Margit • A szlovák nők művelődési törekvései 1910 és 1914 között a *Živena* című női lap alapján
- 149 LEHOCZKI Zsuzsanna • Nemzetiségi konfliktusok Érden a XX. század első felében a liturgikus nyelvhasználat kapcsán

- 161 MÉSZÁROS Andor • Karel Kálal magyarországi útjai és a csehszlovák gondolat népszerűsítése
- 169 PRAVETZ Beáta • „Tehát munkálkodnunk, tetteg hatnunk kell, ez kétséget sem szenved...” A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társasága vándorgyűléseinek hatása a honi fürdők kialakítására és fejlesztésére
- 179 PÁLÓCZI Éva Kata • A tüdővész szanatóriumi gyógyítása: tüdőszanatóriumok a századforduló Európájában
- 189 VÁRKONYI Gábor • Wesselényi Ferenc nádor murányi uradalmának etnikai és kulturális összetétele 1652-ben
- 199 BAYER Árpád • Helyi, tehát sváb? Etnikai és lokális öntudat viszonya két pilisi falu kórusának vizsgálata alapján
- 209 VIG Károly • Angol szüfrazsett a Peszéri-erdőben
- 217 GEBAUER Hanga • Felvételek a *Tengerentúli országokból*. Kultúráközvetítés és propaganda a *Katolikus Missziók* képhasználatában
- 231 TÖRÖK Zsolt Győző • Kartográfiai kultúrák találkozásai a végtelenben: a Rohlfsexpedíció (1873–74) térképészeti fordulata a Líbiai-sivatagban
- 249 BOTTLIK Zsolt • A nyelvhasználat kultúrföldrajzi háttere az európai posztszovjet térségben
- 265 ILLÉS Tamás • Kulturális átmenetek egy geopolitikai ütközőzónában
- 275 KŐSZEGI Margit • Etnikumok érdekszférák találkozásában: orosz (szovjet) expanzió a Fekete-tengernél
- 285 A kötet szerzői

Utazás – felfedezés – földrajz: a XIX. század végéig a legszorosabban összetartozó fogalmak voltak. Ha fellapozzuk a földrajz történetét bemutató régi irodalmat, akkor utazások, felfedezőutak vadregényes kalandjaiba merülhetünk el. Az utazó szépíró, tudós és sportember egyszerre, heroikus vállalkozása közben emberfeletti nehézségeket gyűr le, munkájának gyümölcse pedig az új ismeret. Nekünk, az útleírások olvasóinak csak a karosszékünkben kell kényelmesen elhelyezkednünk, hogy akár a lenyűgöző tájakat, a zabolátlan természet csodáit, akár a festői városokat, falvakat és azoknak marcona vagy éppen nyájas lakóit megismerjük. Az utazó ritkán jön haza üres kézzel: növényi lenyomatok, preparált állatok, kőzetek, ásványok, idegen országok népeinek ruhadarabjai, használati tárgyai, fegyverei kerülnek a múzeumok tárlóiba, és az egyre pontosabb térképeken megállíthatatlanul zsugorodnak az utolsó fehér foltok.

A földrajz romantikája azonban megkopott a XX. században: a tudomány szikárabb, szigorúbb és mindenekelőtt tényszerűbb lett. A tájképek helyét a műszeres vizsgálatokkal nyert adatok vették át, a színes nemzetkarakterológiát pedig statisztikai képletekbe sűrített modellek váltották fel. A tudomány emberei nem szívesen kértek részt a „dilettánsok” örökségéből, és kényelmetlen volt a szembenézés azzal, hogy az utazó, a felfedező gyakran egy elnyomó birodalom képviselőjeként gyűjtötte földrajzi anyagát.

A földrajztudomány története is egyre inkább a tudomány története lett, az utazástörténet, a felfedezéstörténet iránti érdeklődés megcsappant. Csak a közelmúlt „kulturális fordulata” szerzett új olvasókat az úti beszámolók megsárgult lapjainak. Ezek az új olvasók már nem a hősiességre, de talán nem is elsősorban a tudományosságra kíváncsiak. A tájleírások elemzésekor már nem a tárgyilagosságot, a műszerekkel ellenőrizhető adatok helyességét kéri számon, hanem azt kutatják, hogy az utazó hogyan láttatta a tájat, hogyan teremtette meg a tájképet, hogyan közvetítette az otthoniaknak az idegen, a más kultúrák képét. Hogyan fért meg egymás mellett művészet, tudomány, politikai hitvallás, hogyan szolgálta festmény, fénykép és térkép az „idegen” és a „hazai” elkülönítését. Ezekre a kérdésekre keresték a választ a tavalyi sikereket megidézve a „Dimenziók” konferencia előadói 2018-ban. Munkájukat koronázza siker ez évben is!

Dr. Györi Róbert

KULTÚRÁK ÉS ETNIKUMOK TALÁLKOZÁSA Mary Austin Holley írásai Texasról

KÖKÉNY Andrea

A XIX. század elején Texas Új-Spanyolország része volt, 1821-től kezdve pedig a független Mexikó egyik tartománya. A terület a spanyol gyarmatbirodalom, illetve Mexikó peremvidékén, ráadásul az Amerikai Egyesült Államok szomszédságában helyezkedett el, így mindkét kormányzat számára gondot jelentett, hogyan népesítse be és integrálja gazdaságilag és politikailag. Ezért különböző kedvezményekkel megpróbálták bevándorlókat vonzani a vidékre a kontinens északi és déli részéről, sőt még Európából is.¹ Az első amerikai, aki 1821-ben a mexikói kormánytól engedélyt kapott arra, hogy háromszáz családot telepítsen Texasba, Stephen F. Austin volt.

Austin ún. *empresario* szerződést kötött a kormánnyal, és így mint „földügynök” felelős lett a telepesek kiválasztásáért, a földbirtokok elosztásáért és a törvény fenntartásáért.² Minden családfő 640 *acre*, vagyis 256 hektár földet igényelhetett a maga számára, további 320 *acre*-t felesége, 160 *acre*-t minden gyermeke és 80 *acre*-t minden rabszolgája után.³ Stephen Austin a Brazos és a Colorado folyó alsó folyásánál választotta ki a létrehozandó kolónia helyszínét. Ezek után több amerikai újságban hirdetést tett közzé telepesek toborzására, és az első jelentkezőkkel 1821 decemberében megalapította San Felipe de Austin városát, Texas első amerikai települését.⁴

1824-ben elkészült Mexikó alkotmánya, a következő évben pedig a kongresszus liberális bevándorlási törvényt fogadott el, és megnyitotta a független állam északnyugati határvidékét a telepesek előtt. A földszerzés lehetősége mellett sokakat a kalandvágy hajtott, illetve voltak olyanok is, akik a törvény elől menekültek. Számos esetben az elvándorlás oka az 1819-es gazdasági válságot követő kilátástalan helyzet, a felhalmozódó adósság volt. Az elköltözők gyakran mindössze három betűt hagytak előző otthonuk ajtaján: G. T. T. = *Gone to Texas = Texasba mentem.*⁵

¹ WEBER 1992: 271–275; CONNOR 1971: 172–173.

² *The Coahuila-Texas State Colonization Law*, Art. 8, 9, 12, 32. In: WALLAC-VIGNESS 1963: 49–50; NEVIN 1975: 33; CANTRELL 1999: 174.

³ CANTRELL 1999: 94.; WEXLER 1991: 92.

⁴ Permit and Conditions for Colonization, November 23, 1821. In: BARKER 1924: 435; CANTRELL 1999: 97; NEVIN 1975: 26.

⁵ MEINIG 1993: 38.

Az 1825-ben elfogadott törvény szerint a telepesek fejenként 4605 *acre*, azaz közel 2000 hektár földet igényelhetek, hat évre adómentességet kaptak, és a birtokért a mexikói kormánynak nem is kellett fizetniük, csupán némi illetéket a tulajdonjog bejegyzéséért.⁶ Austin a terület felmérése és katonai védelmének megszervezése kapcsán felmerülő költségei fedezésére *acre*-önként 12,5 centet kérhetett a telepesektől, és ő maga 100 000 *acre*, vagyis 40 000 hektár földbirtokot kapott.⁷

A mexikói kongresszus meg akarta tiltani a településen a rabszolgatartást, de végül kompromisszum született, amelynek értelmében be lehetett vinni a rabszolgákat, de megérkezésük után már nem lehetett eladni őket, gyermekeik pedig 14. életévük betöltése után felszabadultak.⁸ A megállapodás újabb vonzerőt jelentett a bevándorlók számára. A sikertelen spanyol kolonizációs politikát követően úgy tűnt, beválik a mexikói stratégia, hisz a tartomány népessége másfél évtized alatt két és fél ezerről negyvenezerre nőtt. Ez azonban azzal is együtt járt, hogy a lakosságon belül többszörösére nőtt az amerikai telepesek aránya.⁹

A korai időkben a határvidéki területekre máshol is jellemző módon történt a különböző etnikumok találkozása, keveredése. Az amerikai bevándorlók eleinte Texas keleti és középső területein vettek birtokba földet, és viszonylag kevés kapcsolatuk volt más telepesekkel, és még kevesebb az őslakos indiánokkal vagy a mexikói texasiakkal, a *tejanó*kkal. A mexikói kormányzat sem tudott kellő figyelmet fordítani rájuk, hisz lekötötték a függetlenség kivívását követő belső problémák, gazdasági és politikai válságok. Az 1824-es alkotmány értelmében Mexikó szövetségi köztársaság lett, sok tekintetben az amerikai alkotmányban megfogalmazott elveket véve példaként. A spanyol gyarmati rendszer öröksége, a katolikus egyház, az állam és a hadsereg befolyása miatt azonban ezeket az elveket nem volt könnyű a gyakorlatban megvalósítani.

Stephen F. Austin kezdettől fogva arra törekedett, hogy ő és telepesei jó viszonyt ápoljanak a befogadó országgal, és igyekezett minél több bevándorlót vonzani a vidékre. Bár a mexikói kormányzat egy idő után aggodalommal kezdte figyelni az amerikaiak térnyerését, a Texasban élő *tejano* oligarchia, a spanyol származású telepesek és leszármazottaik felső rétege egyértelműen pozitívként értékelte. Amikor a központi kormány 1830-ban megtiltotta az amerikaiak további betelepülését a közvetlenül szomszédos államokból, a San Antonióban élő *tejanók* petícióban fogalmazták meg mindazokat az előnyöket, amelyek addig a bevándor-

lók tevékenységéből származtak. Különösen azt hangsúlyozták, hogy az Európából érkezőkkel szemben az amerikaiak kormányzati formája megegyezett Mexikóéval, tudták, hogyan kell bánni az indiánokkal, ráadásul átköltözésük kis költséggel megoldható volt. Álláspontjukat jól érzékelteti az egyik befolyásos *tejano*, José Francisco Ruiz véleménye. „*Úgy gondolom, csak előny származhat abból, ha tisztességes, becsületes embereket befogadunk, jöjjenek bárhonnan [...] akár a pokolból is.*”¹⁰

Texas mexikói időszak alatti történetéhez számos elsődleges forrás rendelkezésünkre áll. Austin magán- és hivatalos levelezése, különböző beadványok a helyi, illetve felsőbb kormányzathoz, korabeli újságok,¹¹ naplók, útleírások. Az egyik legszemléletesebb és leg részletesebb beszámolót Stephen F. Austin unokahúga, Mary Austin Holley vetette papírra 1831 őszén tett látogatását követően. Jelen tanulmány célja a Texasról általa megrajzolt kép vizsgálata, különös tekintettel a terület társadalmára, a különböző etnikumok és kultúrák találkozására.

Mary Austin Holley 1784. október 30-án született New Haven városában, Connecticut államban. Apja sikeres kereskedő volt, így Mary jó iskolákba járhatott, zenét és különböző nyelveket tanult. 1805-ben, huszonegy évesen feleségül ment egy lelkészhez, Horace Holley-hoz, aki nem sokkal korábban fejezte be tanulmányait a Yale Egyetemen. Bostonban alapítottak családot, egy fiuk és egy lányuk született. Bár Mary életét sokáig a gyerekevelés töltötte ki, művelt, nyitott fiatalemberekként élénk társasági életet éltek, jeles írókkal, költőkkel, politikusokkal találkoztak. Mary maga is írt verseket és kisebb prózai műveket. Férje bekapcsolódott az új-angliai teológiai vitákba is, és a kálvinizmustól az unitárius hit felé mozdult el.

1818-ban Kentuckyba költöztek, mivel Horace Holley felcserélte a lelkészállást az oktatással, és Lexington városában a Transylvania Egyetem elnöke lett. Bostonhoz hasonlóan itt is bekapcsolódtak a társasági életbe, ellátogatott hozzájuk Monroe elnök, Andrew Jackson tábornok, sőt amerikai körútján még Lafayette márki is. A presbiteriánus többségű vidéken azonban sokan támadták Horace-t, aki végül úgy döntött, benyújtja lemondását. 1827-ben éppen New Yorkba tartottak, amikor a hajóúton mindketten sárgalázban megbetegedtek, és Horace meghalt. Charles Caldwell, a Transylvania Egyetem orvosprofesszora ezután egy kötetet készített emlékére, *A Discourse on the Genius and Character of the Reverend Horace Holley* címmel, amelyhez csatolt függelékben Mary megírta férje életrajzát.¹²

Bár lányuk ekkorra már férjhez ment, tízéves fiukat Marynek egyedül kellett eltartania, így 1829-ben nevelőnői állást vállalt a Hermogene Labranche családnál, Louisiana államban. Addigra már bátyja, Henry Austin, unokatestvérük, Stephen F. Austin hívására Texasban

⁶ A 4605 *acre* nagyságú telek, amit egy felnőtt férfi birtokba vehetett, két részre oszlott: 177 *acre* földművelésre, 4428 pedig állattenyésztésre volt alkalmas. 1 *acre* = kb. 4046 négyzetméter = kb. 0,4 hektár. *The National Colonization Law, August 18, 1824*. In: WALLACE-VIGNESS 1963: 48; *The Coahuila-Texas State Colonization Law, March 24, 1825*. In: WALLACE-VIGNESS 1963: 48–50.

⁷ NEVIN 1975: 32.

⁸ WEXLER 1991: 93.

⁹ 1834-ben 1 : 3, 1836-ban pedig már 1 : 10 volt a mexikóiak és az amerikaiak aránya. WEBER 1982: 162.

¹⁰ Idézi WEBER 1982: 176.

¹¹ *A Texas Gazette* 1829 szeptemberétől jelent meg, a *Telegraph and Texas Register* 1835 októberétől.

¹² CALDWELL 1828.

telepedett le, így Mary elkezdett azon gondolkodni, hogy maga is odaköltözik. Stephen Austin a Mexikói-öböl közelében le is foglalt egy földterületet unokahúga számára, és Mary 1831 októberében ellátogatott Texasba. Hazatérése után írta meg beszámolóját útvjáról és a vidékről: *Texas. Observations, Historical, Geographical, and Descriptive, in a Series of Letters Written during a Visit to Austin's Colony, with a View to a Permanent Settlement in That Country in the Autumn of 1831* címmel, amelyet 1833-ban, Baltimore-ban adtak ki.¹³

Következő alkalommal 1835 májusában utazott Texasba. Ekkorra már a tartomány lakosai több okból is szembe kerültek a mexikói kormányzattal. A Texasban letelepedő amerikaiak legnagyobb sérelme az volt, hogy mindennapjaikat a távoli, központi kormány döntései szabályozták. A helyi kormányzat gyengesége, a nyelvi akadályok, a vallási és kulturális különbségek, a rabszolgaság kérdése körüli viták és az új földek birtokbavétele egyaránt konfliktushoz vezetett. Ennek ellenére, főleg Austinnak köszönhetően, mindaddig együttműködtek a mexikói kormánnyal, míg az biztosította számukra a földszerzés lehetőségét, de igazán nem szólt bele dolgaikba.

Amikor azonban 1835-ben a mexikói elnök, Antonio López de Santa Anna centralista fordulatot hajtott végre, és Texast szorosabb ellenőrzés fenyegette, a lakosok – beleértve az amerikaiakat és a tejanókat is –, úgy döntöttek, szembe szállnak politikájával. Először az 1824-es federalista alkotmány védelmében fogtak össze, de miután Santa Anna katonákat vezényelt ellenük, a liberális *tejanók* és amerikaiak küldöttgyűlése 1836. március 2-án kinyilvánította függetlenségüket.¹⁴ Több összecsapást követően 1836. április 21-én a San Jacinto folyó melletti csatában legyőzték Santa Anna seregét.¹⁵ A mexikói elnök fogságba esett, és a velascoi szerződésben elismerte Texas függetlenségét.¹⁶ Ezt azonban szabadulása után érvénytelennek nyilvánította, és a mexikói kongresszus sem fogadta el.

Mary Austin Holley egyértelműen a texasiak mellé állt, és Kentuckyba történő visszaérkezését követően megpróbált minél több támogatót szerezni ügyüknek. Két útján készült feljegyzései alapján 1836 májusában került a nyomdába, novemberben pedig már a boltok polcára Texas történetéről írt könyve. Ez volt az első angol nyelvű Texas-történet, amely megjelent – ráadásul egy nő tollából.¹⁷

Ezt követően még három alkalommal járt Texasban (1838-ban, 1840-ben és 1843-ban), de végül nem sikerült valóra váltani álmát, hogy ott is telepedjen le. 1846. augusztus 2-án, férjéhez és édesapjához hasonlóan ő is sárgalázban halt meg. New Orleansban temették el.

¹³ Holley 1833.

¹⁴ The Texas Declaration of Independence, March 2, 1836. In: WALLACE-VIGNES 1963: 98–99.

¹⁵ FEHRENBACH 1968: 229–233; NEVIN 1975: 133–140.

¹⁶ *The Treaty of Velasco, May 14, 1836*. In: WALLACE-VIGNES 1963: 117–118; FEHRENBACH 1968: 241; SALVAT-ROSAS: 1986, 1773–1774.

¹⁷ Holley 1836.

Mary Austin Holley első Texasról készült munkája tizenkét fejezetből és két függelékkel áll, amelyek egyike a Londoni Földrajzi Társaság Texasszal kapcsolatos kérdéseire válaszol. Ezek mindegyike praktikus információkra vonatkozik. Mennyi földet foglaltak el az amerikaiak, s milyen jogcímen? Mik a legfőbb termékek? Milyen a vízellátás? Milyen anyagok állnak rendelkezésre az építkezésekhez? Mi a forgalomban lévő pénznem? Hány kikötőt fedeztek már fel, ezek milyen mélyek, és milyen a közelükben a talaj minősége? A mexikóiak települései mennyire terjednek ki északra, és mi a legfőbb gazdasági tevékenységük? Milyen mezőgazdasági eszközökre van szüksége a bevándorlóknak? Mi a legjobb módja a brit szigetektől történő kivándorlásnak? Milyen magokra és gyümölcsökre van leginkább szükség?¹⁸

A szerző hosszú beszélgetéseket folytatott Stephen F. Austinnal és a település lakosaival, így meglehetősen tájékozott volt, és igen fogékony a részletekre. Némileg elfogult volt ugyan, igyekezett pozitív képet festeni a vidékről, de így is az egyik legjobb jellemzést készítette Texasról, és nagy szerepe volt abban, hogy a terület további telepéseket vonzott.

Ahogy fentebb jeleztem, Mary Austin Holley már a mű bővített változatán dolgozott, amikor 1836-ban kitört a texasi függetlenségi háború. Így második könyvében már az útikönyv jellegű leírás mellett az elszakadás okait és a Texasi Köztársaság megszületését is bemutatja.¹⁹ Magával ragadó leírás a terület természeti adottságairól, éghajlati viszonyairól, a lakosok mindennapjairól, szokásairól és gondolkodásmódjáról, valamint a legfontosabb üzleti és kereskedelmi lehetőségekről. Áttekintő elemzés a kolóniaalapításról, a földbirtok viszonyokról, természetesen ismételt Austin tevékenységét és telepéseit állítva középpontba. Holley könyve volt az első, amely Texas történetével kapcsolatban több dokumentumot is közölt: a mexikói kolonizációs törvényeket, a mexikói és a texasi Függetlenségi Nyilatkozatot, a Texasi Köztársaság alkotmányát, valamint jeles texasi személyiségek rövid életrajzát és Texas és a vele közös igazgatás alatt álló Coahuila tartomány színes térképét.²⁰

A mű hetedik fejezete szól a terület lakosságáról, társadalmáról és az ott élők szokásairól. Holley ismertetője szerint Texas népességét, az indiánokat nem számítva ötvenezerre becsülik. Ebből körülbelül ötezer a mexikói, a többiek nagyrészt angol-amerikaiak, és kisebb részben európaiak. A mexikóiak főként a régi spanyol településeken, San Antonio de Bexar és Goliad városában élnek. Az előbbi a spanyol és a mexikói uralom alatt a főváros volt, és körülbelül 2500 lakosa van. Utóbbi inkább falunak nevezhető, és népessége körülbelül 800 fő. Victoria szintén faluméretű mexikói település, korábban katonai helyőrség volt. Nacogdochesben és környékén körülbelül 500 fős mexikói népesség él. Néhány család az amerikai településeken

¹⁸ HOLLEY 1833: 133–140.

¹⁹ HOLLEY 1990: 328–364.

²⁰ *The Colonization Law of the State of Coahuila and Texas*. HOLLEY 1836: 204–216; *The Constitution of the Mexican United States*. HOLLEY 1836: 365–392; *Constitution of the Republic of Texas*. HOLLEY 1836: 393–410.

szétszóródva található, többek között Austin kolóniáján.²¹ A szerző leírásából kiderül, hogy a mexikóiakat a telepesek általában marhahajcsárként alkalmazzák, többen pedig földműveléssel foglalkoznak, vagy vadlovak befogásával és eladásával. Azt is hozzáteszi, hogy az amerikaiak gyakran lenézik őket, és azt állítják, hogy öt indián meg tud futamítani húsz mexikóit, miközben szerintük öt amerikai meg tud futamítani húsz indiánt.²²

Holley osztja azt az általános véleményt, miszerint a mexikóiak meglehetősen lusták és laza erkölcsűek, továbbá nagyon babonások. Szerinte ez lehet a magyarázat arra is, miért fordult elő oly sokszor, hogy másokat kellett szolgálniuk, és hogy intelligens és patrióta vezetőik miért nem tudták eddig megvalósítani Mexikó politikai újjászületését. A népet először erkölcsi nevelésben kell részesíteni, mielőtt politikai helyzetükön javítani lehetne, vonja le a következtetést. *„Sok tiszteletreméltó és jelentős kivétel van – teszi hozzá –, de úgy véljük, a Texasban élő mexikóiak jellemét kellő pontossággal rajzoltuk meg.”*²³

„Texas lakosságának többsége, s legértékesebbje az Egyesült Államokból érkezett” – folytatja Holley. A „vállalkozókedvű” új-angliaiak és a „rettenthetetlen” déli ültetvényesek itt találkoznak, de mentesek az országot megosztó ellentétectől, és legfőbb céljuk, hogy energiájukat közősen fektessék ennek a fiatal, de dinamikus régiónak a fejlesztésébe, érvel a szerző.²⁴

A korabeli Egyesült Államokban köztudott volt, hogy a texasiak között sokan voltak, akik a törvény vagy épp hitelezőik elől menekültek, amely nagymértékben meghatározta a tartomány reputációját, így legtöbb utazó a legrosszabbra is felkészült. Néhányuk tapasztalta is a rosszat, de többségük kellemesen csalódott, és a telepesek jelleméről pozitívan nyilatkozott.

Mary Austin Holley szerint teljesen hamis az a kép Texasról, hogy *„ez Amerika nagy börtöne, ahol törvényen kívüliek, gyilkosok, tolvajok és csavargók élnek”*. Ellenkezőleg: *„még nem volt olyan Atlanti-óceánon inneni Állam, melyet becsületesebb, szorgalmasabb, intelligensebb és tiszteletreméltóbb bevándorlók népesítettek volna be, mint Texast, s különösen Austin telepét”* – írja.²⁵ Derék mesteremberek, önellátó farmerek, fiatal diplomások, és nem utolsósorban gazdag ültetvényesek kerestek és találtak itt otthont. Bár az is előfordult, teszi hozzá, hogy valaki törvénytelen dolgot követett el előző lakhelyén, és kétségbeesésében menekült Texasba, úgy véli, megfelelő bánásmód révén az embereket ki lehet gyógyítani a rosszból, s ha megengedik nekik, hogy megbánják vétkeiket, „teljesen új és hasznos” életet kezdenek.²⁶

²¹ HOLLEY 1990: 127.

²² HOLLEY 1990: 128.

²³ HOLLEY 1990: 129.

²⁴ HOLLEY 1990: 129.

²⁵ HOLLEY 1990: 129–130.

²⁶ HOLLEY 1990: 130–131.

Az amerikai telepesek száma egyre nő a vidéken, és sok európai is szerzett már birtokjogot. A tengeren túlról érkezett bevándorlók többsége német, francia, angol és ír, állapítja meg. A szerző röviden bemutatja településeiket, és hogy miként járulnak hozzá Texas gyarapodásához.²⁷

Ezután az afroamerikai népesség, vagyis a rabszolgák helyzetéről ír, amely szerinte Texasban jobb, mint az Egyesült Államokban. A terület jövője szempontjából fontos, ugyanakkor sok vitát kiváltó kérdésnek nevezi a rabszolgatartást, és egyértelműen az intézmény felszámolása mellett foglal állást.²⁸

A határvidéki körülmények jellemzésére áttérve bemutatja a „bőrharisnyákat” is, akik főként indián vagy mexikói származású vadászok, legtöbbször mások alkalmazásában, de életmódjukból adódóan sajátos, „kiváltságos” helyzetben.²⁹

A texasi társadalom összetételével kapcsolatban megjegyzi, hogy még elég vegyes, és időbe telik majd, míg az északról, délről, keletről és nyugatról érkezők beilleszkednek és alkalmazkodnak az új körülményekhez. Ebben azonban nagy segítségükre lesz egy olyan sajátosság, amely az egész vidéken jelen van: a vendégszeretet. *„Mindenki háza nyitva áll, s terített asztal várja az utazókat – ha nem is oly kifinomult módon, mint az Európában szokás, de a texasiak őszinte és szívélyes vendégszeretetével.”*³⁰

Ez a kép kissé idealizált, és Texas vonzerejének további növelését szolgálja, de összességként megfogalmazott véleménye közel áll a valósághoz. *„Vannak néhányan – írja –, akik rangosabb helyet foglalnak el a közösségben, de általánosságban nincs különbség szegények és gazdagok között. Érkezésük mindenki ugyanakkora földet kap, s csak a szorgalom és a rátermettség dönti el, ki mire viszi.”*³¹

Holley a texasiak jellemzését folytatva hozzáteszi, hogy nagy hangsúlyt helyeznek az oktatásra, főként a közoktatásra. A törvények értelmében minden városban kell legyen iskola, ahol a legfontosabb tárgyak az írás, olvasás, számtan, katekizmus, az alkotmány rövid és egyszerű magyarázata, az ember kötelességei és jogai. Ha igény mutatkozik rá, akkor ezt ki lehet egészíteni a hasznos művészetekkel és tudományokkal kapcsolatos ismeretekkel.³²

A területen két angol nyelvű újság van: a *Texas Republican* (Brazoriában) és a *Telegraph and Texas Register* (San Felipében). Egyébként is megfigyelhető az angol nyelv túlsúlya, de a spanyol törvények többségét is lefordították már. Ezzel együtt úgy véli, hasznos lehet a spanyol nyelvtudás, főként a jogászok és az üzletemberek számára.

²⁷ HOLLEY 1990: 132–133.

²⁸ HOLLEY 1990: 133–134.

²⁹ HOLLEY 1990: 134.

³⁰ HOLLEY 1990: 137.

³¹ HOLLEY 1990: 138.

³² HOLLEY 1990: 142.

A helyi szokások, életmód és texasi jellem kapcsán leszögezi, hogy általánosságban véve kitartás, kreativitás, vállalkozókedv, segítőkészség jellemző a határvidéken – főként az amerikaiak körében, teszi hozzá.

A mexikóiak azonban sokszor udvariatlanok, hálátlanok. Ez vajon természettől fogva van így? – teszi fel a kérdést Mary Austin Holley. Véleménye szerint inkább a korábbi spanyol gyarmati uralom miatt. A mexikói születésű embereket általában egyszerűnek, babonásnak tartják, de ez szerinte valószínűleg korábbi alávetettségükből, kiszolgáltatottságukból ered. Ezért váltak gyanakvóvá és ez öröklődik tovább. Érvelését egy anekdotával támasztja alá: egy indián, akit megkérdeztek, miért olyan hálátlanok gyakran az emberek, azt válaszolta, hogy ez már beléjük ivódott. „*Atyáink azt tanították, hogy a fehér ember csak becsapta, kihasználta őket. Ezért ha egy fehér ember jót cselekszik egy indiánnal, óvatosnak kell lenni, hátha valami hátsó szándéka van, így viszont ki van zárva bármiféle hála.*”³³

A Texas területén élő őslakos indiánok közül Holley először a legnagyobb lélekszámú törzset, a komancsokat mutatja be. „*Akárcsak az arabok, ők is a becsületességükről és a vendégszeretetükről híresek*” – írja.³⁴ Igaz, hogy mint bármely vándor nép, ők is könnyen rabolnak vagy gyilkolnak, de ha a fáradt utazó otthonukhoz ér, mindig szívesen fogadják, és utána is tovább kísérik. Sokkal barátságosabbak az amerikaiakkal, mint a mexikóiakkal, teszi hozzá, hisz főként a spanyol gyarmatosítók és leszármazottaik voltak azok, akik fokozatosan megfosztották őket földjeiktől.

A komancsok San Antoniótól északra és északnyugatra élnek, mindig lóháton közlekednek. Vándorló, zsákmányszerző életmódot folytatnak. Kis falvaikban hagyják asszonyaikat és gyermekeiket, és a síkságon vonuló bölénycsordák nyomába eredve vadásznak vagy vadlovakat fognak be.³⁵ Egy törzsfőnökük van és több kisebb főnökük. Rendszeresen tanácskozásokat tartanak, és évente egyszer az egész törzs összegyűlik. Ilyenkor döntenek minden fontos kérdésben és ítélik meg a foglyok felett.³⁶

Holley megállapítja, hogy a karankava indiánok száma jelentős mértékben megfogyatkozott. A komancsoknál harciasabb törzs vadászterülete a Mexikói-öböl partvidékén húzódott, és bár már a spanyol időkben is többször összetűzésbe kerültek a bevándorlókcal, Austin településének lakosaival egészen addig jó viszonyt tartottak fenn, amíg azok nagyrészt egy tömbben éltek. Amikor azonban a telepesek felfedező utakra indultak és elkezdtek újabb területeket birtokba venni, összetűzések alakultak ki. A fehérek végül sok indiánt lemészároltak, a törzs többi tagját pedig kiszorították Texasból.³⁷

³³ HOLLEY 1990: 150.

³⁴ HOLLEY 1990: 151.

³⁵ HOLLEY 1990: 152–153.

³⁶ HOLLEY 1990: 154.

³⁷ HOLLEY 1990: 159.

A komancsokon és a karankavákon kívül főleg vako, tavakani, kaddo, tonkava és lipan apacs indiánok élnek a vidéken, ők azonban vagy annyira kevesen vannak, hogy „nem nagyon kell számolni velük”, vagy annyira „civilizáltak”, hogy már békésen megférnek a telepesekkel, írja Holley.³⁸

A Texasban élő őslakos indiánok számáról csak becsléseink vannak, és Mary Austin Holley sem közölt róluk adatokat. Annyi bizonyos, hogy a spanyol gyarmatbirodalom és Mexikó északnyugati határvidékén lévő területen a XVI. század közepétől a XIX. század első harmadáig terjedő időszakban az indián lakosság körülbelül húszezer főre fogyatkozott. Ennek ellenére a két kormányzat nehezen tudta védeni a peremvidéket, ezért mindent megtett azért, hogy telepeseket vonzzon oda. A Holley által is említett francia, német, angol és ír bevándorlók kivül többek között hollandok és itáliaiak érkeztek a tartományba, a már ott élő spanyol és mesztic közösségek szomszédságába. Egyes történészek szerint így Texas már a XIX. század elejére a különböző kultúrák és etnikumok olvasztótégelyévé vált.³⁹ Az 1820-as évek közepétől pedig egyre több amerikai telepes és vállalkozó szerzett itt földet, akik közül sokan magukkal vitték rabszolgáikat is, így az afroamerikai és mulatt népség tovább színesítette a lakosság összetételét.

Mary Austin Holley három alkalommal látogatott el a kilenc évig fennálló Texasi Köztársaságba, és megírta azt is, amikor a terület 1845-ben 28. tagállamként csatlakozott az Amerikai Egyesült Államokhoz. Tervei között szerepelt, hogy életrajzot ír az 1836-ban elhunyt Stephen F. Austinról, és tovább folytatja Texas történetét is. Ezek a művei azonban már nem készültek el. Leveleiből Mattie Austin Hatcher adott ki egy válogatást 1933-ban, texasi útjai során írt naplóját pedig Stephen Austin hűgának leszármazottja, James Perry Bryan szerkesztette köteté 1965-ben.⁴⁰

HIVATKOZOTT IRODALOM

Barker, Eugene C. 1924 • *The Austin Papers*. Vol. I. Washington and Austin.

Bryan, James Perry (ed.) 1965 • *Mary Austin Holley. The Texas Diary, 1835–1838*. University of Texas Press, Austin.

Caldwell, Charles 1828 • *A Discourse on the Genius and Character of the Reverend Horace Holley, LL. D. Late President of Transylvania University*. Hilliard, Gray, Little, and Wilkins, Boston.

Cantrell, Gregg 1999 • *Stephen F. Austin, Empresario of Texas*. Yale University Press, New Haven and London.

³⁸ HOLLEY 1990: 160.

³⁹ CONNOR 1971: 172–173.

⁴⁰ HATCHER 1933; BRYAN 1965.

- Connor, Seymour V. 1971 • *Texas. A History*. Crowell, Arlington Heights.
- Fehrenbach, Theodore Reed 1968 • *Lone Star, A History of Texas and the Texans*. Collier Books. A Division of Macmillan Publishing Company Inc., New York.
- Hatcher, Mattie Austin (ed.) 1933 • *Letters of an Early American Traveller, Mary Austin Holley; Her Life and Her Works, 1784–1846*. Southwest Press, Dallas.
- Holley, Mary Austin 1833 • *Texas: Observations, Historical, Geographical, and Descriptive, in a Series of Letters Written during a Visit to Austin's Colony, with a View to a Permanent Settlement in That Country in the Autumn of 1831*. Armstrong and Plaskitt, Baltimore.
- Holley, Mary Austin 1836 • *Texas*. J. Clarke & Co., Lexington.
- Holley, Mary Austin 1990 • *Texas*. Facsimile of the 1836 edition, The Texas State Historical Association, Austin.
- Meinig, Donald William 1993 • *The Shaping of America. A Geographical Perspective on 500 Years of History*. Vol. 2, Continental America, 1800–1867. Yale University Press, New Haven and London.
- Nevin, David 1975 • *The Texans*. TIME-LIFE BOOKS, New York.
- Salvat, Juan – Rosas, José Luis 1986 • *Historia de México*. X. México.
- Wallace, Ernest – Vigness, David M. (eds.) 1963 • *Documents of Texas History*. Steck, Austin.
- Weber, David J. 1982 • *The Mexican Frontier, 1821–1846. The American Southwest under Mexico*. University of New Mexico Press, Albuquerque.
- Weber, David J. 1992 • *The Spanish Frontier in North America*. Yale University Press, New Haven and London.
- Wexler, Sanford (ed.) 1991 • *Westward Expansion, An Eyewitness History*. Facts on File, New York, Oxford.

A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

A HEGYEK MOTÍVUMA A ROMANTIKA IRODALMÁBAN Seweryn Goszczyński és Petőfi Sándor útirajzai¹

Aleksandra KOŁODZIEJCZYK

Manapság a hegy, a fő irodalmi motívumok közé tartozik, viszont a hegyek modern irodalmi képe, átdolgozása éppen csak a XVIII. század végén kezdődött. A szentimentalizmus és romantika előtti korszakokban a hegyek leírása jelen volt az irodalomban, de esztétikai és eszmei szempontból nem játszott fontos szerepet. A hegyek divatba jöttek (ennek a kifejezésnek egész értelmében), amikor teljesen megváltozott az utazáshoz és a tájhoz való viszony.²

A romantika eszmerendszere szerint a valóság két összetartozó részből áll: a látható és láthatatlan világból. E szerint egy utazó az ismert világot maga mögött hagyja, és az ismeretlenbe utazik, a titokba, és nemcsak új helyeket, tájakat fedez fel, de a mögöttük álló valóságot is.³ A romantika volt az első korszak, amikor egy utazásnak nem kellett, hogy legyen semmi pontos célja, legfontosabb volt maga az utazás, ami a tudáshoz és az élményekhez vezethet, ahogyan ezt Laurence Sterne *Érzelmes utazás* című művében is megfogalmazta.⁴ A *grand tour*, a művelődési utazás mellett – vagyis inkább helyett – megjelentek az új élményeket keltő, egzotikus, vagyis még fel nem fedezett világ felé irányuló utazások.⁵ A racionalista felvilágosodás eszmerendszerével ellentétben a romantika képviselői a szellemi, érzelmi és eszményi elemeket látták a tájban és a természetben. A tájleírás terén olyanok váltak népszerűvé, amelyeknek erős szimbolikus értelme volt, amelyek szélsőségesek és különösek voltak.⁶ A romantikusok szerint a táj az önálló és a független lét, a természet pedig az ember és az Isten közötti médium. A romantika esztétikai szempontjából különösen vonzó az olyan tájtípus, amelyben látható a természet hatalma. Ilyen táj példája a tenger vagy a sivatag, ami a végtelenség és a magányosság szimbóluma, vagy a hegyek, amelyek veszélyesek és monumentálisak.

A hegy motívumának irodalmi népszerűsége összefüggésben volt Rousseau-nak a „természethez való visszatérés” eszméjével és a hegymászás fejlődésével.⁷ Az Alpok az a hegység, amely a leggyakrabban jelent meg a romantikus művészetben, például Byron, Shelley,

¹ Jelen írás a *Motyw gór w pismach podróżnych Seweryna Goszczyńskiego i Sándora Petőfiiego* című diplomamunka rövidített verziója. A diplomamunka lengyelül készült a Varsói Egyetem Magyar Tanszékén, a témavezetője Kiss Gy. Csaba volt.

² KOLBUSZEWSKI 2016: 57.

³ JANION 2007: 7.

⁴ KLÁTIK 1968: 31.

⁵ PIWIŃSKA 1981: 170.

⁶ JANION 2007: 7.

⁷ KOLBUSZEWSKI 2016: 57.